دُرَرُ التّیجان

تالیفِ منیف

در وصفِ چمنستانِ شہادت و شرافت و نوبادۂ گلستانِ سعادت و سیادت

الحبیب اللبیب والادیب الاریب

السید محمد حیدر سلمہ اللہ تعالیٰ

باہتمام سید علم رضا

[illegible] UNIVERSITY
BY HIS SON
[illegible] Ahmed, M.A. LL.B. (Alig.)
(Retd. Sessions Judge)

مطبع انوار الاسلام [illegible]

[illegible]

سید محمد صدر در کتابخانه خود   عکس مال سالهای پیشتر بوده حیدری

إنّ أحلى ثمرات تتلذذ منها ألسنة الأنام وأطيب نفحات
تلذّ تتعطر بها مشام الكلام حمد الله الذي شاهر
سيف الانتقام والاصطلام على عبدة الأصنام والكفرة
الأغنام وأشرف قلائد تعلق في أعناق خرائد البيان
وأحسن حلي تتوشح بها عرائس التبيان نعت رسوله
الذي أضاء رباب الآفاق من قناديل الهداية والإرشاد
وطهّر الأرض من أوساخ أهل الغواية والعناد
وصحابته الذين على خير المسالك المستضئ بأنوارهم
ظلمات الحوالك المنقذين لأوليائهم من مهاوي
المهالك الناهجين لأفضل المناهج والمدارك
صلوات الله عليهم أجمعين صلوة دائمة نامية باقية إلى
يوم القيام. التي تنير صدور الأحباء الكرام وترغم آناف الأعداء
اللئام

اما بعد عرض میکند بندۂ احقر سید محمد حیدر الحسنی الحسینی الاردستانی
ابن جناب مستطاب سید اعجاز حسین صاحب قبلہ مدظلہ العالی
ما دام الایام واللیالی

کہ افراد خانذانم از قدیم الایام صاحبان سیف و قلم بودہ اند و گمان می برم کہ
ہمگی دودمان ہائے محترم کہ از عرب و عجم بسوئے ہند قدم زدہ اند۔ و اینجا
سکونت و توطن اختیار کردہ اند ہمہ صاحبان سیف و قلم بودہ اند ازین سبب
در قیتکہ من بہ گلبرگہ کہ مسقط الراس بندہ است و شہرلیست مشہور در ممالک محروسہ
سرکار عالی بہ سن شعور رسیدم و دیدۂ عقل سلیم و چشم فہم مستقیم از خواب غفلت
بہ نظارۂ مکونات جہانی برکشودم۔ والد ماجدم اولاً مرا بہ جانب تحصیل زبان
عربی متوجہ ساختند۔ چرا کہ احکام الہی و ارشادات نبوی و اعتقادات
مذہبی درہمین زبان می باشد و ہمین زبان اخلاق قومی و روایات
قدیم مروج است علاوہ برین زبانِ عربی از فلسفہ و حکمت و فنون لطیفہ
مملو است۔
شخصی کہ تحصیل زبان عربی میکند۔ تربیت دل و دماغش و ارتقاء خیالاتش
بدرجۂ بلند و رفیع میشود کہ تحصیل السنہ دیگر مرحبۂ عالم ہیچ اضافہ در قابلیت عام
او نمی تواند کرد۔ بجز چند علوم جدیدہ کہ بہ سائنس حالیہ موسوم اند کہ تحصیل
آن بطرز مخصوص لازم است۔

اعتقادم اینست که زبان عربی خیلی وسیع وفصیح است واکتساب وتحصیل زبان
عربی تخیل انسانی را از لطافت آراسته می سازد۔ وبما می آموزد که جذبات
گوناگون انسانی را چگونه بطور صحیح ومطابق واقع بیان کنیم۔ وبیان خود را
بچه قسم مؤثر سازیم وتصور اخلاق انسانی را با خط وخال زیبا بچه وضع تقدیم
نمائیم۔ ازین سبب زبان عربی از دیگر السنهٔ عالم گوی سبقت ربوده است
این امر نزد همه کس مسلّم است که زبان هر قدر وسیع تر باشد همان قدر پایه
ادبش بلند تر ورفیع تر خواهد بود۔ علماء السنهٔ شرقیه وغربیه ازین بداهت هرگز انکار
نمی توانند کرد شان ادب زبان عربی بمقابلهٔ السنهٔ دیگر کم نیست بلکه زیاد است
اطلاع از فن ادب هر زبان قوت ناطقه را زیاد ومؤثر می کند وهمین کمال نطق است
که افضیلت انسان را ثابت می نماید۔

پس بر هر شخصی لازم است که اولاً در زبان مادری خود آنقدر قدرت پیدا کند که
بکمال خوبی ولطافت وروانی وسلاست هر گونه جذبات خود را در آن بتواند
اظهار کند وتا وقتیکه در فن ادب زبان خود قابلیت واستعداد مخصوص بهم نرساند این
قدرت را حاصل نتواند کرد۔ ظاهر است که زبان مادری مسلمانان هند اردو
است وزبان اردو بدون اطلاع کامل از زبان عربی وفارسی فصیح وصحیح
نمی شود۔ علی العموم هر شخص که زبان مادری او اردو باشد تا وقتیکه ذوق سلیم وحظ وافر از
زبان عربی وفارسی نداشته باشد بلا تکلف وبطور صحیح در زبان اردو نوشتن وخواندن وگفتگو
کردن برو خیلی دشوار ومشکل میگردد۔ پس علی الخصوص بر هر مسلمان که ساکن هند است وزبان مادری
او اردو است واجب است که زبان عربی وفارسی را تحصیل کند زیرا که دیده می شود در روزنامه جز

رسیده است که تحصیل زبان انگریزی بدون زبان لاطینی و یونانی کامل نگردد و پایهٔ اعتبار و ذوق لائق تمجید و تحمید نمی شود - و همچنان بے تعلقی و بے ذوقی و ناآشنا بودن از عربی و فارسی بکار نیاید - هر کس که از ادب عربی واقف و صاحب ذوق سلیم است - لا محاله و چار و ناچار تسلیم خواهد کرد که قرآن کریم مخزن فصاحت و بلاغت است بعد از آن ارشادات نبوی و شان و عظمت کلام سید البشر فصیح و بلیغ تسلیم کرده شده است - بعد از فصاحت و بلاغت کلام ربانی و ارشادات حضرت رسالت پناهی فصاحت و بلاغت منحصر در کلمات امام همام علی ابن ابی طالب علیه السلام است چنانچه آن حضرت صلی الله علیه وآله وسلم فرموده است که انا مدینة العلم و علی بابها - الحق حسن و خوبی و حلاوت و شیرینی که در کلمات طیبات امام همام یافته می شود در کلام دیگری نیست و این قول صدق است که کلام الامام امام الکلام کلام حضرت علی ابن ابی طالب نظیری ندارد و هیچ کس در زبان عربی بر اخلاق و صفات انسانی به مقابل آنحضرت علیه السلام خامه فرسائی نتواند کرد - این خاصه و خوبی آنحضرت علیه السلام است که مضامین مهتم بالشان اخلاقی را به چنان اختصار و دلائل و براهین ادا فرموده و ادا کرده است به درجهٔ حیرت انگیز و نصیحت آمیز است که معلوم می شود که این اعجاز است - بقول سید رضی اعلی الله مقامه -

اما کلامه علیه السلام فهو البحر الذی لا یساجل والجم الذی لا یحافل

شعر

اولئك آبائي فجئني بمثلهم ✤ اذا جمعتنا يا جرير المجامع

غرض جواهر زواهر کلمات حضرت علی علیه السلام کأنهن الیاقوت والمرجان متضمن به موعظت و حکمت تا بحد اعجاز رسیده در اثنای مطالعه کتب ادبیه هر جا که یافتم برداشتم و به تلاش بسیار این غزالان مرغزار فصاحت و بلاغت هر جا بنظم افتادند در دام تحریر مقید ساختم۔

العلم صيد والكتابة قيده ✤ قيد صيودك بالحبال الواثقة
فمن الحماقة ان تصيد غزالة ✤ وتتركها بين الخلائق طالقة

غرض این کلمات طیبات از مقامات مختلفه متفرقه یکجا جمع کردم و بفارسی ترجمه اش نمودم و بر اصول حروف تهجی ترتیب دادم و نامش را درر التبیان نهادم - چه عجب که هم عمران من این رساله وجیزه را اهل مطالعه کنند بهره اندوز شوند و چه عجب که این تالیف برای ناظرین کرام هم سودمند باشد اگرچه کلام بلاغت نظام امام همام علی ابن ابی طالب علیه السلام نه صرف در ممالک اسلام بلکه در السنه اقوام دیگر نیز ترجمه شده است چنانچه در ۱۸۳۲ء ولیم یول که از اکابر علمای انگلش است در ایڈن برگ ترجمه کرده سنٹنسز آف علی نامش نهاده است لاریب او شرف تقدم بر ما حاصل کرده است۔

فلو قبل مبكاها بكيت صبابة ✤ بسعدى شفيت النفس قبل التندم

ولاکن بکت قبلی فهیّجَ لی البکا * بکاها فقلت الفضل للمتقدم

امّا فخر می کنم که در زمان مسعود و محمود بادشاه علم دوست و علم پروری چشم کشوده ام در این ملک ابد آیت از زلال آن سرچشمه‌هائے علم و فضل و فنون خاص و عام را سیراب فرموده۔ بقول سعدی۔

سزد گر بدورش بنازم چنان * که سید بدوران نوشیروان

فرمانروائے ملک دکن از اقطاع عالم اہل فضل و کمال را بپایہ تخت خود دعوت نموده آنها را از رحیق بذل و عطا سرشار میفرماید و از ہر گوشۂ ہند بعلم پروری این بادشاه ذیجاه اعتراف کرده میشود در این زمان حیدرآباد فرخنده بنیاد مرکز صاحبان علم و فضل گردیده است و اہل کمال ہر فن موجود۔ این ہمه نتیجۂ فیاضی و قدردانی آن شاه جمجاه است که در عطا و احسان و فیضان نظیری ندارد چنانچه بالغ بر ہشتاد لکھ روپیه سالانه بجہته تعلیم نونہالان ممالک خود بالتخصیص قوم و مذہب اختصاص داده است۔ و او خود نیز از اہل علم و کمال است که مثلش در چار دانگ عالم پیدا نیست۔ بادشاہیست که روایات داد و دہش او مشہور عالم است۔ بر صفحۂ عالم ملکی نیست که از ترشح و باران فیض عمیم حضرت جہان پناه ظل الله مستفید نشده باشد۔

عدیلش به عدل و به انصاف نیست * نظیرش کس از قاف تا قاف نیست

حضرته التی هی کعبة المحتاج لا کعبة الحجاج۔ و مشعر الکرام لا مشعر الحرام و منی الضیف لا منی الخیف۔ قبلة الصلوات لا قبلة الصلاة

(لا یدرک الواصف المطری خصائصہ ؛ وان یک واصفاً فی کل ما وصفا)

باسط بساط امن و امان ۔ کاسر بناء ظلم و طغیان ۔ مروج احکام شریعت غرا متقن قوانین ملت بیضا ۔ حجت قاطع قانون جہانبانی برہان ساطع قواعد صاحبقرانی ۔

زہی جاہ و زہی شان زہی فر ؛ تعالی شانہ اللہ اکبر

اولوالامری کہ اطاعتش واجب من اللہ صاحب حکمے کہ اتباع حکمش اتباع حکم خدا ۔ قسطاس مستقیم عدالت و کرم ۔ مستخدم خواقین اعظم العلیحضرت قدر قدرت قوی شوکت ظل الٰہی رستم دوران ارسطوئے زمان لفٹنٹ جنرل ہز اگزالٹیڈ ہائینس آصفجاہ مظفر الملک والممالک نظام الملک نظام الدولہ فتح جنگ نواب سر میر عثمان علیخان بہادر سلطان العلوم یار وفادار سلطنت برطانیہ

جی ۔ سی ۔ ایس ۔ آئی ۔ جی ۔ سی ۔ بی ۔ ای ۔

خلد اللہ ملکہ و سلطنتہ

الغرض این دعا از من و از جملہ جہان آمین باد

الٰہی بخت تو بیدار بادا — ترا دولت ہمیشہ یار بادا

گل اقبال تو دائم شگفتہ — بچشم دشمنانت خار بادا

از مکارم اخلاق و محامد آداب خداوندان علم و فضل چشم آن دارم کہ اگر بر خطا و سہوے ازین بندہ وقوف بہم رسانند از راہ عفو و اغماض چشم فراپوشند و خردہ نگیرند۔

وَمَنْ ذَا الَّذِيْ تُرْضٰى سَجَايَاهُ كُلُّهَا

كَفَى الْمَرْءَ نُبْلًا اَنْ تُعَدَّ مَعَايِبُهٗ

والحمد للہ اولاً و آخراً والصلوٰۃ والسلام علی خیر خلقہ محمد وآلہ خیر الوریٰ۔ فقط

احقر سید محمد حیدر طالب العلم نظام کالج
اسٹیشن روڈ نامپلی حیدرآباد دکن

بسم اللہ الرحمن الرحیم
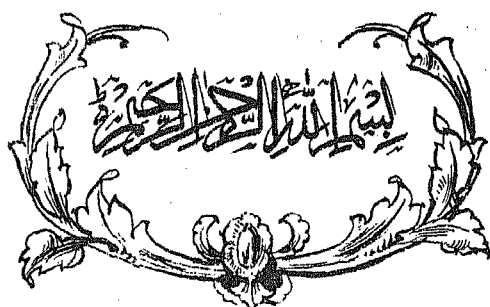
باب الالف

إِنَّ أَحْسَنَ النَّاسِ عَيْشًا مَنْ حَسُنَ عَيْشُ النَّاسِ فِي عَيْشِهِ

زندگی کسے بعیش و عشرت خوش نماید کہ اسباب عیش و راحت دیگران از فیض او بظہور آید مصداق ایں مقولۂ صحیحہ ذات قدسی صفات بندگان عالیشان است کہ عالمی بیمن جود و سخایش قرین عشرت و نشاط و جہانی ببذل و عطایش صدر نشین بزم انبساط است۔

اَلتَّوَاضُعُ يَرْفَعُ الْوَضِيعَ اَلتَّكَبُّرُ يَضَعُ الرَّفِيعَ۔

انکسار بلند سازد مردم پست گیتی را۔ و غرور پست نماید عالی قدران صدر نشین است

اَلدُّنْيَا ظِلُّ الْغَمَامِ وَحُلْمُ الْمَنَامِ وَالْفَرَحُ الْمَوْصُولُ بِالْغَمِّ

وَالْعَسَلُ الْمَشُوْبُ بِالسَّمِّ۔

دنیا سایۂ سحاب۔ واحتلام خواب ہو فرحیست شامل غموم۔ وشہدیست آمیختہ بسموم

اَلْحَسُوْدُ دَائِمُ السُّقْمِ وَاِنْ کَانَ صَحِیْحَ الْجِسْمِ۔

حاسد را مرضیست دائمی باطنے کہ روصحت نیارد اگرچہ بظاہر صحیح البدن است وعلت ندارد

اَلْعَدْلُ عَلَی الظَّالِمِ اَشَدُّ مِنَ الْجَوْرِ عَلَی الْمَظْلُوْمِ۔

عدل وانصاف برظالم ستم کیش دشوار تراست از جفا بر مظلوم دلریش۔

اَشَدُّ مِنَ الْمَوْتِ طَلَبُ الْحَاجَةِ مِنْ غَیْرِ اَهْلِهَا۔

حاجت از نا اہل طلب داشتن ناگوار تراست از موت خواستن۔

اَلْعَبْدُ حُرٌّ مَا قَنِعَ اَلْحُرُّ عَبْدٌ مَا طَمِعَ۔

عبد قانع آزاد جلیل است۔ وآزاد طامع عبد ذلیل۔

اُذْکُرُوْا اِنْقِطَاعَ اللَّذَّاتِ وَبَقَاءَ التَّبِعَاتِ۔

زوال لذتہائے دنیا در ہمہ اوقات یاد داشتن باید۔ وبربقائے مکافات جزا پیش نظر نمودن شاید۔

اِنْ اَتَاکُمُ اللّٰهُ بِنِعْمَةٍ فَاشْکُرُوْا وَاِنِ ابْتَلَاکُمُ اللّٰهُ بِمُصِیْبَةٍ فَاصْبِرُوْا۔

اگر او تعالیٰ نعمتے عطا فرماید محل حمد وشکر است۔ واگر مبتلائے مصائب گرداند جز صبر وسکوت لب کشودن کفر است۔

اِسْتَشِرْ عَدُوَّكَ الْعَاقِلَ وَاحْذَرْ رَأْيَ صَدِیْقِكَ الْجَاهِلِ

مصلحت ومشورت باید از دشمن عاقل وخوف وحذر باید از صلاح وہی دوست جاہل

اَلْکِذْبُ فِی الْعَاجِلَۃِ عَارٌ وَفِی الْاٰخِرَۃِ عَذَابُ النَّارِ۔

دروغ گوئی در دنیا ننگ و ما صواب است. و در آخرت آتش عذاب۔

احذروا التفریط فانہ یوجب الملامۃ احذروا العجلۃ فانّھا تثمر الندامۃ۔

از بخل پرہیز باید کہ ملامت را شاید و احتراز از عجلت شتابکاری از بار ملامت

اُشْکُرْ مَنِ الْعَمَّ عَلَیْکَ وَ اَنْعِمْ مَنْ شَکَرَکَ۔

شکر نمودن بر نعمتہا باید و نعمت دادن بر شکرہا شاید۔

اذا اراد اللہ بعبد خیرا انسہ بالوحدۃ۔

مانوس نمودن بوحدت و تنہائی محض خیر و احسان است از جناب الٰہی

اتّقوا شرار النّساء وکونوا من خیارھن علی حذر

از نیکان زنان خوف و پرہیز و از بدان ایشان دوری و گریز باید۔

اِنَّ مثل الدّنیا والآخرۃ کرجل لہ امرأتان اذا ارضا احدھما اسخط الاخریٰ۔

دنیا و آخرت مانند دو زن برائے ایک مرد است کہ از خوشنودی یکے دیگرے پر درد است۔

ابخل الناس من بخل علی نفسہ بمالہ وخلّفہ لورّاثہ

بخیل ترین مردم کسے است کہ مال خود بصرف خویش نیارد بلکہ بر وارثان گزارد

انّ النّاس الی صالح الادب احوج منھم الی الفضۃ والذھب

احتیاج مردم باحز و بسوئے ادب زیادہ تر باشد از احتیاج فضہ و ذہب۔

الحرمة من الفاسق محالٌ والشفقة من العدو محالٌ
والهيبة من الفقير محالٌ ونصيحة من الحاسد محالٌ
والوفاء من المرأة محالٌ۔
گناه نه کردن فاسق زیانکار و مهربانی نمودن دشمن بدکردار و رعب و هیبت
از فقیر ناچار و نصیحت ساختن حاسدان اشرار چنان محال عقلی دست و گریبان
که ظهور وفا از نوع نسوان۔
افضل الصبر الصبر عن المحبوب۔
صعب ترین صبرها آنکو ست صبر نمودن بر دوری دوست۔
افضل الملوك من حسن فعله ونيته وعدله في جنده ورعيته
بهترین سلاطین کسیکه نیک باشد بفعل و نیت و عدالت نماید در لشکر و رعیت۔
انّما الشرف بالعقل والادب لا بالمال والحسب۔
بزرگی از عقل و ادب است نه از مال و حسب۔
الصمت وقار البذاء عار۔
خموشی متانت و وقار است و بیهوده گوئی ننگ و عار۔
اعدل الناس من انصف من ظلمه اجور الناس من ظلم
من انصفه۔
بهترین عادل کسیکه بر ظالم خویش انصاف نماید و ظالم ترین مردمان آنکه با منصف
خویش بظلم پیش آید۔
الفكر يحمد العواقب ويستدرك فساد الامور۔

فکر نمودن در آغاز باعث حسن انجام و موجب زائل شدن فساد از امور عظام است

الجوادُ محبوبٌ محمودٌ وان لم یصل الی ما وجه شئ والبخیل

ضدّ ذلک۔

کریم ستوده میباشد اگرچه بمدح خوانش چیزے نرسد وبخیل ناممدوح است اگرچه بکسے

چیزے دہد۔

اعقل النّاس من کان لعینه بصیراً وعن عیب غیره ضریراً

خردمندترین مردم عیب خود بینندہ و از عیوب دیگر چشم پوشندہ۔

إنّ الصّادق لمکرم جلیل وان الکاذب لمهان ذلیل۔

راست گو بزرگ و برتر است و دروغ گو حقیر و کمتر۔

افضلُ من اکتساب الحسنات اجتناب السّیئات۔

اجتناب از آثم و سیئات بہتر است از تحصیل حسنات۔

اشجع النّاس اسخاهم واعقل النّاس احیاهم۔

شخص باذل شجاع و دلاور و مرد باحیا از جملہ مردم عاقل تر۔

ایّاک وکثرة الکلام فانه یکثر الزلل ویورث الملل۔

حذر باید کرد از زیادہ گوئی وکثرت کلام کہ باعث زیادتی ملال و سبب زلت اقدام

الصّمتُ زینة العالم وستر الجاهل۔

سکوت زینت و وقار علما و پوشش عیوب جہلا است۔

احمق النّاس من ظنّ انّه اعقل النّاس۔

سفیہ ترین مردم کسے باشد کہ خود را عاقل ترین مردم شناسد۔

احسن اللّباس الورع اقبح الشّیم الطّمع۔

بهترین لباس تقوی و پرهیزگاری و بدترین خصلتها حرص و طمع داری۔

اتعب النّاس قلباً من علت همّته وکثرت مروته و قلّت مقدرته۔

بردارندهٔ تعب ها بردل وجگر کسے باشد که بداد و دهش همّت را بلند سازد و مروت در انجاح کار حاجتمندان نماید و استطاعت و قدرت بر اموال دنیا یش قلیل آرد

اُنظر الی الدّنیا نظر الزاهد المفارق ولا تنظر الیها نظر العاشق الوامق۔

دنیا دید نیست بیگانه وار نه بصورت عاشق بیقرار۔

بالاحسان یُستعبد الانسان بالمن یکدّر الاحسان۔

منّت و احسان کردن انسان در طوق بندگی میگیرد و از منّت داریها گرد و غبار بر خسارهٔ شاهد احسان می نشیند۔

بشّر نفسك بالظّفر بعد الصّبر۔

کسے را که صبر و شکیبائی روزیست نصیب آن فتح و فیروزی است۔

بالشّکر تدوم النّعم بالتواضع تکون الرفعة۔

شکر نعمت سبب دوام نعمت و عجز و فروتنی موجب علو و رفعت است۔

بالاحسان تملک القلوب بالسخاء تستر العیوب

احسان دلہا را بندۂ خویش گرداند و بذل و عطا عیبہا را بپوشاند۔

بحسن الاخلاق تدر الارزاق بحسن الصحبۃ تکثر الرفاق

نکوئی عادات و خصائل سبب وفور روزی و رزق است۔ حسنِ صحبت موجب مزید محبت و رفق۔

بخفض الجناح ینتظم الامور بالفجائع یتنغص السرور

تواضع و انکسار باعث درستی امور و در مصیبتہا موجب تنغصِ سرور۔

بطن المرء عدوہ۔

شکم انسان دشمن اوست۔ انباشتنش تقناعت نکوست۔

برکوب الاھوال یکتسب الاموال۔

ارتکاب شدائد و اہوال موجب اکتساب اموال است۔

باب التاء

تکلموا تعرفوا فان المرء مخبوء تحت لسانہ۔

باہم دگر کلام ساختن قدر مردم شناختنست کہ انسان پوشیدہ است زیر زبان خود

تا مرد سخن نگفتہ باشد عیب و ہنرش نہفتہ باشد

تواضع المرء یرفعہ تکبر المرء یضعہ۔

انکسار موجب رفعت و بزرگی شود و غرور سبب پستی و ذلت بود۔

تجاوز مع القدرۃ و احسن مع الدولۃ تکمل لک الفضائل

کمال شرافت و فضیلت است عفو نمودن زمانِ اختیار۔ و دست احسان کشودن وقت مساعدت روزگار۔

تکبرک بما لا یبقی لک ولا یبقی لہ من اعظم الجہل

تکبر بچیزیکہ تو آن را و تر ا خواہد گذاشت نہایت جہالت و غایت سفاہت است

تاج الرّجل عفافہ وزینۃ انصافہ۔

زیب و شوکت مردم عصمت و عفافست و زینت آن عدل و انصاف۔

تعلّموا القرآن فانہ ربیع القلوب واستشفوا بنورہ فانہ شفاء الصدور

تعلّم قرآن رونق و بہار دلہا است۔ و حفظ انوار معانیش مزیل امراض سینہا است

ترک جواب السفیہ ابلغ من جوابہ۔

بجواب جاہل نہ پرداختن کمال فصاحت و بلاغت نگاہداشتن است۔

تدارک فی آخر عمرک ما اضعتہ فی اولہ۔

انچہ در اوائل عمر ضائع شود وقت تلافی آن در آخر عمر بود۔

تنزل المثوبۃ علیٰ قدر المصیبۃ۔

ثواب مصیبت و بلا باندازہ مصیبت است از خدا۔

تجرع غصص الحلم تطفی نار الغضب۔

آشامیدن مشروب حلم اگرچہ گلوگیر است مگر در فرو نشاندن آتش غضب بے نظیر۔

باب الثاء
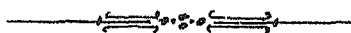
ثمن الجنّة العمل الصّالح۔

قیمت بہشت عمل نیکی سرشت است۔

ثروۃ العلم تنجی وتبقی ثروۃ المال تردی وتطغی وتفنی۔

دولت علم از خسران و زیانکاری نجات دہندہ با قیمت و دولت اموال دنیا ہلاک کنندہ و گمراہ سازندہ و فانیست

ثمرۃ الطّاعۃ الجنّۃ۔

ثمرۂ بندگی وطاعت از جہنم آزادگی است۔

ثروۃ الدّنیا فقر الاخرۃ۔

مقدرت دنیوی فقر اخروی است۔

ثمرۃ العمل الصّالح کاصلہ ثمرۃ العمل السّیّئ کاصلہ

انجام کار نیک نیک وانجام کار بد بد است۔

ثلاث لا یستودعن سرًّا المرءۃ والنّمام والاحمق۔

ودیعت راز بسہ کس نباید۔ زن ونمام وکسیکہ احمق باشد۔

ثروۃ العاقل فی علمہ وعملہ ثروۃ الجاھل فی مالہ واملہ

دولت عاقل علم وعمل است ودولت جاہل زیادتی مال وطول امل۔

باب الجیم

جھل الغنی یضعہ علم الفقیر یرفعہ۔

تونگر جاہل ذلیل و بے تمیز ست و فقیر عالم بزرگ و عزیز۔

جَمَالُ الْاِحْسَانِ تَرْكُ الْاِمْتِنَانِ۔

زیبائش قامت احسان۔ ترک لباس امتنان است۔

جَالِسِ الْعُلَمَاءِ تَسْعَدُ۔

ہم صحبت شدن با علماء موجب سعادت۔ و سبب برکت است۔

جِهَادُ النَّفْسِ ثَمَنُ الْجَنَّةِ۔

نفس کشی نمودن۔ جنت خریدن است

جهل المشير هلاك المستشير۔

جہل مشورت دہندہ ہلاکت است برائے مشورت کنندہ۔

جمال العبد الطّاعة جمال العيش القناعة۔

جمال عبد طاعت معبود۔ و زینت زندگی قناعت بر موجود۔

باب الحاء

حدّ العقل النظر في العواقب۔

تیزی عقل و شعور۔ اندیشیدن در انجام امور۔ مرد آخر بین مبارک بندہ ایست

حلول النّقم قطيعة الرّحم۔

قطع رحم نمودن منتظر نزول عذاب بودن ست۔

حدّ السّنان يقطع الاوصال حدّ اللّسان يقطع الآمال

تیزی سنان بند بند از ہم جدا میسازد و تیزی زبان بر ہمی در امید ہا می اندازد

حسن الحلم دلیل وفور العلم۔

بردباری وحلم۔ دلیل زیادتی علم است۔

حسن الظّن یخفف الهّم

کسیکہ حسن ظن از اخوان واحباب دارد۔ رنج وغم بر دل خویش نیارد۔

حسن الزّهد من افضل الایمان۔

زہد وتقوی عمدۂ ارکان ایمان است۔

حفظ اللّسان وبذل الاحسان من افضل فضائل الانسان

بہترین فضیلت برائے مردم نگہداشتن زبان از بدگوئی وبذل احسان ونکوئی۔

حُسن الخلق یورث المحبّة ویؤکد المودّة۔

حسن خلق با احباب سبب محبّت۔ وموجب استحکام بنائے مودّت است۔

حسن الظن من افضل السجایا واجزل العطایا۔

گمان نیک بردن۔ بہتر از خوان کرم گستردن۔

حدّ اللّسان امضی من حد السنان

تیزی زبان تیزتر است از تیزی سنان۔

حبّ الدّنیا یفسد العقل ویصم القلب عن سماع الحکمة

حب دنیا موجب نقصان دانش وفطنت وباز داشتن از قبول حکمت وموعظت۔

حکمة الدّنی ترفعه جهل الشریف یضعه۔

بهتر از برکت علم وحکمت برتر۔ بتر از نحوست جہل وسفاہت کمتر۔

حفظ ما فی یدک خیر لک من طلب غیرک۔

مال از اسراف محفوظ داشتن۔ بہتر از دیگران خواستن۔

باب الخاء

خیر النّاس من نفع النّاس۔

بہترین کسان۔ نفع رسانندہ باہل جہان۔

خذ الحکمۃ ممن اتاک بھا انظر الی ما قال ولا تنظر الی من قال

بگیر حکمت را از ہر کسی کہ بدست آید۔ قطع نظر از قائل نظر بمقولہ باید۔

خیر العطاء ما کان بغیر طلب۔

بہترین بذل ونوال۔ عطا نمودن قبل سوال۔

خیر الاعمال اعتدال الرجاء والخوف۔

بہترین اعمال وافعال۔ مساوات خوف ورجا از قادر ذوالجلال۔

خصلتان فیھما کمال العقل اجتناب الرجل ما یشینہ

واکتسابہ ما یزینہ۔

دو چیز موجب کمال عقلاست۔ دوری نمودن از عیوب وگرویدن بمحاسن محبوب۔

باب الدال

دولۃ الکریم تظہر مناقبہ ودولۃ اللئیم تکشف مساویہ ومعائبہ

دولت کریم سبب ظہور مناقب او است۔ ودولت لئیم باعث شیوع معائب او است

دواء القلب الرضا بالقضاء۔

قلب را بهترین علاج و دوا۔ راضی بودن ست بحکم خدا و قضا۔

دولة الارذال آفة الرّجال۔

دولت کمینه‌ها مضرت خلق خدا است۔

درهم ینفع خیر من دینار یصرع

درهمی که نفع بخشد بهتر از دیناریکه بر زمین زند۔

دولةُ الاشرار محنُ الاخیار۔

دولت بدان مصیبت نیکان۔

دلیل دین العبد ورعه دلیل غیرت عفته

دلیل دین تقوی و پرهیزگاری۔ دلیل غیرت بازداشتن نفس از زناکاری۔

دواء النفس الصوم عن الهوی والحمیة عن لذات الدّنیا۔

علاج نفس امّاره بازداشتن از حرص و هوا۔ و پرهیز داشتن از لذات دنیا۔

دولت الاکابر من افضل المغانم

دولت عالی نشان بهترین غنایم است جهت مفلسان۔

دلیل عقل الرّجل قوله دلیل اصل المرء فعله۔

قول مردم دلیل عقل است۔ و فعل مردم دلیل بر اصل۔

دولةُ الفجّار۔ مذلّةُ الابرار

دولت فجار ذلت ابرار است۔

دع القول فیما لا تعرف والخطاب فیما لم تکلف

قیل وقال ورا مجہول۔ وخطاب در غیر مسئول نباید۔

دولة اللیام مذلة الکرام۔

دولت لئیم ذلت کریم است۔

دوام الظلم یسلب النعم ویجلب النقم

دوام ظلم موجب سلب نعمتہا۔ ونزول نقمتہا است۔

دولة الاوغاد مبنیة علی الجور والفساد۔

دولت نااہل وبدنہاد مشعر است بر جور وفساد۔

دع المزاح فانہ لقاح الضغینة۔

مزاح داشتن فیمابین عداوت ساختن است۔

باب الذال

ذک عقلک بالادب کما تذکی النار بالحطب۔

نور عقل بعلم وادب ست چنانکہ فروغ آتش بہ ہیزم وحطب۔

ذکر اللہ جلاء الصدور وطمانینة القلوب۔

یاد خدا جلاء سینہا وتسلی دلہا است۔

ذکر اللہ قوت النفوس ومجالسة المحبوب۔

یاد خدا روزی نفوس است ومصاحبت با حبیب مانوس۔

ذر الشر والطمع وعلیک بلزوم العفة والورع

اجتناب از شر وطمع واختیار عفت وورع باید۔

ذل الدنیا عزۃ الآخرۃ۔

ذلت دنیائے فانی عزت عالم جاودانی است۔

ذھاب البصر خیر من عمی البصیر۔

کوری بہتر از بے بصیرتی دل۔

ذکر اللہ دعامۃ الایمان وعصمۃ من الشیطان۔

یاد خدا باعث استحکام ایمان وسبب عصمت از شیطان است۔

ذوالشرف لا تبطرہ منزلۃ نالھا وان عظمت کالجبل الذی لا تزعزعہ الریاح والدنی یبطرہ ادنی منزلۃ کالکلاء یحرکہ النسیم

عالی ظرف را کمال قدر و منزلت باعث فخر و ناز نہ باشد و کمینگاں را اندک آبرو سبب افتخار بسیار گردد چنانکہ کوہ از بادہائے تند نجنبد و حشائش و خاشاک از وزیدن نسیم متحرک گردد۔

باب الرّا

رب سکوت انفع من کلام رب جواب انفذ من سھام۔

بسا خموشی نافع تر از تقریر۔ و بیشتر جواب کارگر زیادہ از تیر۔

رای الرجل علی قدر تجربتہ رزق المرء علی قدر نیتہ

اصابت فکر موافق تجربہ حاصل شود و بلاغ رزق و روزی باندازہ حسن نیت بود۔

رضی بالحرمان طالب الرزق من اللئام۔

طالب روزی از ناکسان رضامند است بنا امیدی و حرمان۔

رغبۃ العاقل فی الحکمۃ وھمّۃ الجاھل فی الحماقۃ۔

عاقل درامور حکمت رغبت کند۔ وجاہل در افعالِ سفاہت عزیمت بندد۔

رغبتك فی المستحیل جھل۔

گرویدگی تو در امر محال ودشوار جہل مرکب وخیالی ست دور از کار۔

راکب المعصیۃ مثواہ النّار راکب الظلم یدھك البوار

مسکن وماوائے گناہ گار نار ستقراست ومقام ظالم ورطۂ ہلاکت مقر راست۔

راقب العواقب تنج من المعاطب۔

غور وفکر در انجام کار باعث نجات از مہالک روزگار است۔

ربّ ملوم لا ذنب لہٗ ربّ متنسّك لا دین لہٗ۔

بسا ملامت کردگان بے جرم وبے گناہ وبسا عابدان بے دین وگمراہ۔

راس السخاء تعجیل العطاء۔

نہایت سخاوت ونوال عجلت ساختن وبخشش اموال۔

راس العقل التودد الی النّاس راس الجھل معاداۃ النّاس

نہایت عقل دوستی وآشتی با خلایق نمودن وغایت جہل در ہائے کینہ وعداوت کشودن

رحم اللہ عبدا راقب ذنبہ وخاف ربّہ۔

سزاوار رحمت کسیست کہ بر گناہانِ خود پشیمان۔ واز عقاب الٰہی خائف ولرزان باشد

رؤیۃ الحبیب جلاء العیون۔

مشاہدۂ جمال دوست، روشنیِ چشم نیکوست۔

ربّ رجاء یودی الی الحرمان ربّ ارباح تؤل الی الخسران

بیشتر امیدہا مبدل بیاس و حرمان و اکثر نفعہا منجر بزیان و نقصان۔

رُبّ کلام جوابه السّکوت ربّ نُطق احسن منه الصّموت

اکثر کلام را جواب سکوت باید و از اکثر گویائیہا بی زبانی خوش نماید۔

باب الزای

زلّة العالم کانکسار السفینة تغرق و تُغرق معها غیرها۔

عالم خاطی در مسائل مانند کشتی شکستہ کہ خودش با دیگراں در تہ آب نشستہ۔

زینة البواطن اجمل من زینة الظواهر۔

زینت باطنی از تہذیب آداب بہتر است از زینت ظاہری بلباس و ثیاب۔

زکوٰة السّلطان اغاثة الملهوف زکوٰة النعم اصطناع المعروف

فریاد رسی مظلوم زکوٰة ملوک و زکوٰة نعمتہا حسن سلوک است۔

زین الدّین العقل زین الملك العدل۔

عقل سلیم زیبایش دین و ملت است و عدل و انصاف زینت سلطنت۔

زیادة الفعل علی القول احسن فضیلة و نقص الفعل عن القول

اقبح رذیلة۔

کم گوئی از فعل و عمل بہترین فضیلت است و زیادہ گوئی از فعل و عمل بدترین رذیلت

زین المصاحبة الاحتمال زین الریاسة الافضال۔

حلم و برداشت زینت مصاحبت و انعام و افضال رونق ریاست۔

زکوٰة القدر الانصاف زکوٰة الجمال العفاف۔

زکوٰۃ اربابِ حکومت واقتدار عدل وانصاف است وزکوٰۃ حسینانِ خوش جمال عصمت وعفاف۔

زکوٰۃ الصحۃ السعی فی اللہ زکوٰۃ الشجاعۃ الجہاد فی اللہ

کوشش وسعی برائے خدا زکوٰۃ صحت وقتال وجدال راہ خدا زکوٰۃِ شجاعت۔

زمان العادل خیر الازمنۃ زمان الجائر شر الازمنۃ۔

زمانِ حکومت عادل خوشترینِ روزگار است وزمانِ حکمرانی ظالم بدترین ادوار

زین الحکمۃ الزہد فی الدنیا زین الدین الصبر والرضاء۔

زیبایش حکمت زہد واتقا وزینتِ دین صبر ورضا است۔

باب السین

سنۃ الوصل سِنۃ وسنۃ الھجر سَنۃ۔

سال وصال یک چشم زدنست وچشم زدن فراق برابر یکسال ظاہر ست کہ ساعاتِ زمانۂ اندوہ وملال نقطع نمی آید وسالہائے مسرت وسرور بعد گذشتن خواب می نماید وایں معنی بر ضمیر عشق تخمیر عاشقان لذت گیر از فراق ووصال معشوقِ دلپذیر ظاہر وہویدا وحقیقت احوال ایں بیان صداقت عنوان از آئینہ دلہائے شان روشن وپیدا۔

سوء التدبیر سبب التدمیر۔

تدبیرہا از نقصان سبب ہلاکت وخسرانست۔

سبع اکول حطوم خیر من وال ظلوم غشوم

حیوان درندہ بسیار خوار بہتر از حاکم ظالم و ستمگار۔

سُنّۃ الکرام الوفا بالعہود سُنّۃ اللیام الجحود۔

ایفائے وعدہ طریقۂ کرام است و جحود و انکار پیشۂ لیام۔

سُلطان العاقل ینشر مناقبہ سُلطان الجاھل یبدی معائبہ

بادشاہِ عاقل محامد و مناقبِ خویشتن منشور و بادشاہِ جاہل معائب و قبائح خود مشہور می سازد۔

سوء الظن بالمحسن شر الاثم واقبح الظلم

از محسن بدگمان بودن بدترین اثم و طغیان و قبیح تر از ظلم و عدوان۔

سرّک اسیرک فان افشیتہ صرت اسیرہ۔

رازہائے بستہ اسیرِ محبس سینہ ہا است و چون برملا افتاد تراالفکرش سلسلہ در پا ست۔

سرور المؤمن فی طاعۃ اللہ و حزنہ علی ذنبہ۔

طاعتِ الٰہی مومن را سبب مسرت و صدور جرایم موجب حزن و ملالت است

سرّک سرورک ان کتمتہ وان اذعتہ کان ثبورک۔

رازہا تا پوشیدہ است سرورِ تست و اگر افشا است ہلاکت و ثبورِ تست۔

سیئۃ تسوءک خیر من حسنۃ تعجبک۔

ندامت و انفعال بر سیئات بہتر از عجب و غرور بر حسنات۔

سل عمّا لابد لک من علمہ ولا تعذر فی جہلہ۔

علم و ادراک ضروریات ضرور است تا نگویند کہ جاہل معذور است۔

سلامۃ الدّین والدّنیا فی مداراۃ الناس۔

با خلقِ خدا تواضع و مدارات باعث سلامتِ دین و دنیا است از آفات۔

سمعُ الاذن لا ینفع مع غفلة القلب۔

کسی را که دلش غافل ست وعظ و نصیحتش بی سود و لاحاصل۔

سفك الدماء بغیر حقها یدعوالی حلول النقمة وزوال النعمة

خونریز بهائی ناحق نعمت را زائل و عذابِ الهی را نازل میگرداند۔

بابُ الشین

شر الاخوان المواصلُ عند الرخاء والمفاصل عند البلاء

بدترین برادر و خویشان کسی ست که متفق شود وقت عیش و راحت و بگذارد زمان رنج و مصیبت۔

شر القلوب الشاك فی ایمانه شر المحسنین الممتن باحسانه

بدترین دلها دلیست که شک نماید در ایمان و بدترینِ احسان کننده کسی است که منت نهد بعد احسان۔

شکر نعمة سالفة یقضی تجدد نعم مستانفة۔

شکر و سپاس بر یک نعمت سابقه موجب تجدد هزار نعمت لاحقه۔

شرّ المال ما لم ینفق فی سبیل الله ولم تؤد زکوته۔

بدترینِ اموال آنست که در راهِ خدا بیرون از کیسه نرود و زکوتش ادا نشود۔

شئیان لا یبلغ غایتهما العلم والعقل۔

دو چیز به نهایت و اتمام نرسد یکی ازان علم است و دیگری خرد۔

شاور ذوی العقول تامن من الزلل۔

مشاورت بارباب خرد موجب امن وامان از لغزش وخطامی گردد۔

شیئان لا یعرف فضلهما الا من فقدهما الشباب والعافیة

فضل مرتبه دو چیز شناخته نمیشود مگر بعد زوال یکی ازان شباب است و دیگر عافیت حال

شیئان لا یوزن ثوابهما العفو والعدل۔

دو چیز است که در پلهٔ میزان ثواب از گرانی وزنی سنجیدنش راست نیاید یکی ازان بخشش گناه مجرمان و دیگر عدالتے که برضائی خدا آید۔

شیئان لا تسلم عاقبتهما الظلم والشر عاقبت

دو چیز انجام او نقصان و ضرر است یکی ازان ظلم و دیگرے شر۔

شاور قبل ان تعزم وفکر قبل ان تقدم۔

مشورت پیشتر از ارادهٔ چیزی مناسب نماید و فکرها قبل از اقدام جاری باید۔

شیمة الاتقیاء اغتنام المهلة والتزود للرحلة۔

طریقهٔ زهدکاران مهلت را غنیمت شمردنست و زاد و راحله برائے سفر اخروی جمع کردن

شکر النعمة امان من حلول النقمة۔

شکرگزاری بنعمت جناب وهاب امانست از نزول نقمت وعذاب۔

شر الاوطان مالا یامن فیه القطان۔

بدترین وطنها آنست که ساکنانش را فقدان امانست۔

شر الناس من کان متبعاً لعیوب الناس عمیاً عن معائبه

بدترین کسان کسی است که در صدد عیوب دیگران ماند و چشم از عیوب خویش بپوشاند

شر الاخلاق الکذب والنفاق۔

بدترینِ عادات مردمان دروغ گوئی و دورویہ بودن است۔

شر الناس من یری انہ خیرھم۔

بدترین مردم کسی ست کہ خودش را بزعم خویش از ہمہ افضل و بیش پندارد۔

باب الصاد

صمتک حتی تستنطق اجمل من نطقک حتی تسکت

سکوت و خموشی چندانکہ از تو سوال کلام نمایند بہتر از ان گویائی کہ ترا ساکت و خاموش سازند

صلاح الایمان الورع وفساد الطمع۔

صلاح ایمان زہد واتقا است و فساد آن حرص وہوا۔

صلاح الانسان فی حبس اللسان وبذل الاحسان۔

انسان را باید زبان نکشاید و بذل احسان نماید۔

صاحب العقلا تغنموا واعرض عن الدنیا تسلم۔

مصاحبت عقلا غنیمت است و اعراض از دنیا حفظ و سلامت۔

صحبۃ الاخیار تکسب الخیر کالریح اذا مرت بالطیب حملت طیبا

فیض صحبت نیکان نیکیہا بظہور آرد چنانکہ الصاق گزر کردن ہوا بر خوشبوئیہا بوئی خوش دارد

صبرک علی المصیبۃ یخفف الرزیۃ ویجزل المثوبۃ۔

بسیاری مصیبت بصبر و تشکیب قلیل است و ثواب و جزایش فراوان و جزیل۔

صحبۃ الاشرار تکسب الشر کالریح اذا مرت بالنتن حملت نتنا

ہم صحبت بدان اخلاق بدان آنچنان پذیرد کہ ہوا بملاصقۂ جیفہ بوی بدگیرد۔

صن ایمانك من الشك فان الشك يفسد الايمان كما
يفسد الملح العسل۔

شکوک و شبہات در مقدمات ایمانی نباید کہ فساد ایمان از شک چنانست کہ
فساد شہد از نمک۔

صاحب الاخوان بالاحسان وتغمد ذنوبهم بالغفران

در صحبت برادران حسن سلوک واحسان باید وگناہانِ شان برائے بخشش پوشیدن باید

صحبة الاحمق عذاب الروح صحبة الولی اللبیب حیوة الروح

صحبتِ دوستِ سفیہ عذاب روح وجانست وصحبتِ حبیب لبیب زندگی آنست

صحبة الاشرار توجب سوء الظن بالاخیار

صحبتِ اشرار باعثِ بدگمانی است از صلحا و ابرار۔

صحة الدنیا اسقام ولذاتها آلام

صحت دنیا بیماری است و ذائقہ چشی آن غم خواریست۔

صار الفسوق فی الناس نسبا والعفاف عجبا۔

فسق و فجور خلایق از جد و پدر بہتر نسب است و عصمت و عفت از گناہان عجب است

صمت یعقبك السلامة خیر من نطق یعقبك الندامة

سکوتی کہ مآلش خیر و سلامت است بہتر از آن گفتن کہ انجامش ندامت وملالت

صلة الرحم عمارة النعم دفاعة النقم

صلۂ رحم موجب فراوانی نعمت و دفعِ عذاب و نقمت است۔

صیام القلب عن الفکر فی الآثام افضل من صیام البطن عن الطعام

باز داشتن قلب از اذکار جرایم و اثام افضل است از روزہ داشتن با مساک طعام۔

باب الضاد

ضرورات الاحوال تذل رقاب الرجال۔

ضرورت و احتیاجِ امور فرو مینماید گردنِ غیور۔ مقولہ شاعر مقتبس و مستنبط از قول بلیغ است ؎

آنکہ شیر افگند رُوبہ مزاج احتیاج است احتیاج است احتیاج

ضبط النفس عند حادثات الغضب یومن مواقع العطب

باز داشتنِ نفس وقتِ غیظ و غضب امن ست از ہلاکت و عطب۔

ضرورات الاحوال تحمل رکوب الاھوال۔

ضرورت و احتیاج امور باعث اختیار مخوف و محذور است۔

ضبط النفس عند الرغب والرھب من افضل الادب۔

ضبط و اختیار بر نفس ہنگام خوف و رغبت از بہترین آداب و حکمت است۔

ضرام نار الغضب یبعث علی رکوب العطب۔

اشتعالِ آتشِ غضب ہلاکت را سبب است۔

باب الطاء

طلاق الدنیا مھر الجنۃ طلب الدنیا راس الفتنۃ۔

دنیا گذاشتن خواستگاری بہشت و خواہش دنیا طلبگاری بلائے زشت است

طعن اللسان امضی من طعن السنان۔

طعنہائے رمحِ زبان ناگوارتر است از زخم سنان۔

طول التفکیر یصلح عواقب التدبیر۔

فکر بسیار درستی انجام کار است۔

طاعة الھوٰی تفسد العقل طاعة النساء غایة الجھل

پیروی ہوا و ہوس فساد عقل است و فرمانبرداریِ زناں نہایت جہل۔

طلب الادب جمال الحسب۔

طلب ساختنِ ادب آرائشِ حسب است۔

طھروا انفسکم من دنس الشھوات تدرکوا رفیع الدرجات

میل بخواہش ہائے نفس نہ ساختن علو مراتب دریافتن است۔

طوبیٰ لمن اطاع ناصحًا یھدیه وتجنب غاویا یردیه۔

خوشوقت کسیکہ نصیحتِ ہدایت کنندہ پذیرد و از گفتہ معوی ہلاک سازندہ اجتناب گیرد

طاعة الھوٰی تردی طاعة الھدٰی تنجی۔

طاعتِ ہوا و ہوس ہلاکت و خواری ہست و پیرویِ ہدایت از بلاہا رستگاری است

طالب الخیر من اللئام محروم طالب الدنیا مع الدین معاقب ومذموم۔

طالب خیر از لئیم نا امید و محروم و طلبگارِ دنیا با دین معذب و مذموم۔

طاعة دواعی الشرو تفسد عواقب الامور۔

پیروی در موجبات شرور۔ باعثِ فسادِ انجامِ امور۔

طول الامتنان یکدّر صفو الاحسان۔

کثرتِ غبارِ منت و امتنان موجب کدورتِ آئینۂ احسان است۔

باب الظّاء

ظفر بالشیطان من غلب غضبہ ظفر الشیطان بمن ملکہ غضبہ

کسیکہ بر غضب خویش غالب است بر شیطان ظفر یابد و کسیکہ مملوک غضب باشد شیطانش دریابد۔

ظلم المعروف من وضعہ فی غیر اہلہ۔

حسنِ سلوک با غیر مستحقان ظلم و ستم است بر نکوئی و احسان۔

ظلم الیتامی والایامی ینزل النقم و یسلب النعم

ظلم بر یتیمان و بیوگان موجبِ نزولِ عذاب یزدان و سببِ زوالِ نعمت رحمٰن باشد

ظرف المومن نزاھتہ عن المحارم و مبادرتہ فی الاکارم

مومنِ عالی ظرف از محرمات و مناہی دوری نماید و سبقت بمحاسن وجوہہا فرماید

ظلم الحق من نصر الباطل۔

اعانتِ باطل نمودن دستِ ظلم و جور بر حق کشودن است۔

ظنّ الرّجل علےٰ قدر عقلہ۔

حاصل قولِ شریف این مصرع لطیف ع۔

فکر ہر کس بقدرِ ہمت اوست

باب العین

عداوة الاقارب امرّ من لسع العقارب۔
دشمنی و خصومت ہای عزیز مردم تلخ تر است از گزیدن کژدم۔

عین المحب عمیة عن معائب المحبوب۔
چشم دوستدار نابیناست از عیوب دلدار۔

علم بلا عمل کقوس بلا وتر علم بلا عمل کشجرة بلا ثمر
علم بی عمل کمانیست کہ چلّہ ندارد و شجریست کہ بار نیارد۔

عند بداهة المقال تختبر عقول الرّجال۔
برجستگی مقال امتحانِ عقولِ رجال است۔

علیک بالبشاشة فانها حبالة المودة۔
ملاقات نمودن بشگفتگی و بشاشت سببِ استحکام دوستی و مودّت است۔

علیک بالاحسان الی العباد والعدل فی البلاد۔
نسبت بندگان خدا احسان عام و در بلاد و اقلیم عدلِ تمام لازم است این مقولہ شریف بمقتضائے مفہوم و منطوق کلام اندرز نصیحت است برائے سلاطین عظام کہ بتعمیم بذل و احسان حفظ عدالتِ نوشیروان دا اسما مطمح خاطر دریا مقاطر دارند و برفاہ و آبادی بلاد و عباد پردازند۔

عند زوال القدرة یتبین الصدیق من العدو و عند کمال القدرة تظهر فضیلة العفو۔

وقتِ زوال قدرت وثروت دوست از دشمن ممتاز می گردد و بزرگی در حال
کمال قدرت عفو و بخشش ظاہر میشود۔

علیك بلزوم الصمت فانه یلزمك السلامة ویؤمنك الندامة

خموشی را شعار گرفتن باعثِ سلامت وسببِ حفظ از پشیمانی وندامت۔

عادة الکرام الجود عادة اللئام الجحود۔

خصلت کریم بہر حال سخاوت وجود است وعادتِ لئیم در ہر مقام انکار وجحود

علیك بالشکر فی السراء والضراء علیك بالصبر فی الضیق
والبلاء

شکر ازدی لازم در عیش ومصیبت وصبر واجب در عسرت ومحنت۔

علیك بلزوم الحلال وحسن البر بالعیال وذکر الله فی
کل حال۔

بہترینِ افعال کہ عمل بر آن لازم است کسبِ حلال ونیکی با اہیال ویادِ خدا
در ہمہ حال۔

عجبت لمن یشتری العبید بماله فیعتقهم کیف لا یشتری
الاحرار فیسترقهم

تعجب است برائے آنکہ بندہ ہا بصرف مال خود بخرد وآزاد نماید چرا خریداری
آزادگان بعوض احسان نہ کند کہ رقبہ آنہا در ربقہ عبودیت باشد۔

عجبت لمن یرجو رحمة من فوقه کیف لا یرحم من دونه

عجب است برای کسیکہ رحمتِ برتر خود طلبد چگونہ بر عاجز وزیر دست خود ترحمی نکند

عادة الاشرار معاداة الاخیار۔

خصلت بدان دشمنی با نیکان۔

علی قدر المصیبة تکون المثوبة۔

باندازۂ مصیبت و بلا ثوابہا ست از خدا۔

عادة اللئام المکافاة بالقبیح عن الاحسان۔

عادتہائے لئیمان بدی کردن عوض احسان۔

علی قدر قوة الدین تکون خلوص النیّة علی قدر النیة تکون

من اللہ عطیة۔

باندازۂ قوت دین خلوص نیت ہا و باندازۂ حسن نیت از و تعالیٰ عطیتہا ست۔

علیك بالاناة فان المتانی حریّ بالاصابة۔

لازم است تأنّی و تأمل در امور و متانّی لائق رسیدن است بمطالب ضرور۔

علیك بالاحسان فانه افضل زراعة وارجح بضاعة۔

لازم گیر بر خود بذل واحسان کہ آن افضل زراعت است وانفع اموال جہانست

علیك بالعفاف فانه افضل شیم الاشراف۔

اختیار عصمت وعفاف از خصائل بزرگان واشراف است۔

علیك بالرفق فانه مفتاح الصّواب وسجیة اولی الالباب

رفق ومدارا با احباب سراپا صواب واز شیم ارباب آداب است۔

عداوة العاقل خیر من صداقة الجاهل۔

خصومت عاقل بہتر از دوستیِ جاہل ازینجا است کہ گفتہ اند دشمن دانا بہتر است

از دوستِ نادان۔

عاص یقرّ بذنبہ خیر من مطیع یفتخر بعملہ۔

گناہگاریکہ بسیئات خویش اعتراف سازد بہتر از پرہیزگاری کہ بحسنات خویش نازد

بابُ الغین

غایۃ العقل الاعتراف بالجھل۔

اقرار بجہل وقصور نہایتِ عقل وشعور۔

غضب الملوک رسول الموت۔

قہر وغضب شاہی پیغام رسانِ موت وتباہی است۔

غض الطرف من کمال الظرف۔

از تقصیر گناہگاران چشم پوشی کمال عالی ظرفی وبلند حوصلگی است۔

غطّوا معائبکم بالسّخاء فانّہ ستر العیوب۔

پوشیدن عیوب از بذل واحسان باید کہ پیرایے بقامتش درست تر از آن نماید

غنی العاقل بعلمہ غنی الجاھل بمالہ۔

عاقل مستغنی شود از علم وکمال وجاہل بے نیاز گردد از مال ومنال۔

غایۃ الجود بذل الموجود۔

منتہائے ہمت وسخا بخشش موجود است بر فقراء۔

بابُ الفاء

فاقة الکریم احسن من غنا اللئیم۔

فقر و فاقہ کریم بہتر است از دولت لئیم۔

فقد اللیام راحة الانام۔

گم شدن گروہ لیام راحت و آرام جمہور انام۔

فساد النیة ترتفع البرکة۔

فساد نیت موجب زوال برکت است۔

فی العجلة الندامة فی الاناة السلامة۔

پایان عجلتہا در امور ندامت است و انجام تامل در کارہا سلامت۔

فکر ساعة قصیرة خیر من عبادة طویلة۔

فکر ساعتی در صنائع پروردگار بہتر است از عبادت بسیار۔

فاز بالسعادة من اخلص العبادة

اخلاص عبادت فوز سعادت۔

فخر المرء بفضله لا باصله۔

نازش مردم از فضل و ادب است نہ از جلالت و نبالت نسب۔

فضل الرجل یعرف من قوله۔

دانستہ شود فضل رجال از طرز و طریق اقوال۔

باب القاف

قوام العیش حسن التقدیر و ملاکہ حسن التدبیر۔

چیزیکہ قیام زندگی ازآنست خوبیِ تقدیر است وزینت وزیبِ آن ازحسن تدبیر۔

قلة الکلام تستر العیوب ویقلل الذنوب۔

قلتِ کلام پوشندۂ عیوب است وکم کنندۂ ذنوب۔

قلة الاکل من العفاف وکثرته من الاسراف۔

کم خوردن ازلوازم زہد وعفاف است وبسیار خواری داخل تبذیر واسراف

قد یکذب الرجل علیٰ نفسه عند شدة البلاء بما لم یفعله

گاہے مردم را اتہام بنفس خود بکذب ودروغ راست آید واقرار واعتراف در شدت بلا بر ناکردہ ہا نماید۔

قلیل لك خیر من کثیر لغیرك۔

مال قلیل کہ در ملک واختیار است بہتر از مال کثیر اغیار ؎

کہن جامۂ خویش پیراستن بہ از جامۂ عاریت خواستن

قلّ من اکثر من الطعام فلم یسقم

کمتر است کہ شخص بسیار خوار مریض وبیمار نباشد۔

قدم احسانك تغنم قوم لسانك تسلم۔

تقدیم در احسان بس غنیمت است جہتِ انسان وصداقت وراستی زبان باعث ہر گونہ سلامت وامان۔

قدم الاختبار فی اتخاذ الاخوان فان الاختبار معیار یفرق بین الاخیار والاشرار۔

برادر خواندن ودوستی طلبیدن را آزمائش باید کہ از محکِ امتحان امتیازی

دزیکان و بدان بظہور آید۔

قبول عذر من المجرم مواجب الکرم و محاسن الشیم

قبولِ عذر مجرمان بر کریمان واجب و اربابِ خصائل حمیدہ بآن راغب۔

قلة الکلام تستر العوار و تقی من العثار

سکوت ورزی عیب پوش باشد و از لغزش و خطاہا در امان دارد۔

قلیل العلم مع العمل خیر من کثیرہ بغیر عمل۔

اندک علم با عمل بہتر است از بسیاری علم بی عمل۔

باب الکاف

کما ان الشمس واللیل لا یجتمعان کذالک حب اللہ و حب الدنیا

لا یجتمعان۔

خدارا کس با دنیا نیابد محال است کہ آفتاب در شب تابد ؎

ہم خدا خواہی و ہم دنیای دون　　این خیالست و محالست و جنون

کل دعاء یضیق بما جعل فیہ الا دعاء العلم فانہ یتسع۔

ہر ظرف را وسعتے مقرر است کہ بزیادتی مظروف کوتہی نماید۔ مگر ظرف علم کہ از بسیاری مظروف وسعتش افزاید۔

کفر النعمة مزیلھا و شکرھا مستدیمھا۔

کفرانِ نعمت سبب فنا و زوال و شکرِ نعمت باعث استدامت و کمال۔

کل ماض فکان لم کل آت فکان قد۔

گذشته گویا که نابوده و آینده بمنزلهٔ موجود۔

کفی بالمرء شغلاً بمعائبه عن معائب الناس۔

بعیب بینی های خود کار داشتن بهتر است از عیوب دیگران فاش ساختن۔

کم من نعمة سلبها ظلم کم من دم سفکه فم۔

بسا الوان نعمتها که ظلم و جورش برنگ زوال آمیخته و بسا خونها که سخت و درشت گوئی زبان و دهن از هم ریخته۔

کمال العاقل قوت وجواب الجاهل سکوت۔

سخن عاقل قوت روح و دل است و زبان از سخن بستن جواب جاہل۔

کن لعقلك مسعفا ولهواك مسوفا۔

آنچه مقتضائے عقل ثواب اندیش است باختیار آن تعجیل سازد و آنچه خواهش نفس کیش است از لیت ولعل بتاخیر اندازد۔

کن بمالك متبرعا وعن مال غيرك متورعا۔

بذل نمودن اموال خویش بخیرات و احسان و دست کشیدن از تصرف مال دیگران۔

کن متصفا بالفضائل متبریا من الرزایل۔

هر دم را باید که متصف باشند بفضائل و اجتناب سازند از رذائل۔

کثرة البذل آية النبل کثرة الهزل آیة الجهل۔

زیادتی داد و دهش شان بزرگی و جلالت است و هزل بسیار دلیل بر جهل و سفاهت

کم من ذلیل اعزه عقله کم من عزیز اذله جهله۔

بسیاری ذلیلان را عقل سلیم بعزت پرداخته و بسا عزت یافتگان را جهل و سفاهت ذلیل ساخته

کما تعین تعان کما تدین تدان۔
چنانکہ از خلق خدا کنی پاداشش آن از خدا یابی۔
کلّ یحصد مازرع ویجزی ماصنع۔
ہرکس درومی سازد از زراعت شل آن تخمی کہ افشاندہ وجزاو پاداش عمل می یابد ہرچہ شعار او ماندہ ۵

گندم از گندم بروید جو زجو | از مکافات عمل غافل مشو

کن للمظلوم عونا وللظالم خصما۔
با مظلوم نصرت ویاری باید واز ظالم عداوت وبیزاری شاید۔
کم من انسان اہلکہ لسان کم من انسان استعبدہ احسان
بیشتر مردم از زبان ہلاک گشتند وبسا مردم از وجہ احسان بندہ ہستند۔
کم من فقیر غنیّ کم من غنی مفتقر۔
بسا فقرا از نقد قناعت ہمسر اغنیا وبسا اغنیا از حرص وہوس بصورت فقرا۔
کیف ینتفع بالنصیحۃ من یلتذّ بالفضیحۃ۔
وعظ ونصیحت نفعی بآنکس بخشد کہ ذائقہ رسوائی وفضیحت ناپسندد۔
کفی بالمرء ذیلۃ ان لعجب بنفسہ کفی بالمرء فضیلۃ ان ینقبض نفسہ۔
غرور نفس خود عین رذالت است وانکسار نفس نہایت فضیلت وشرافت۔
کثرۃ الکلام یملّ السمع کثرۃ الالحاح یوجب المنع۔
زیادتی کلام سمع خراشی سامعانست وزیادتی سماجت والحاح باعث ناکامی وحرمان

كثرة السّؤال يورث الملال۔

زیادتی و مبالغہ در طلب باعث ملال و عدم حصول مطلب۔

كثرة ضحك الرجل يفسد وقاره كثرة كذب الرّجل يذهب بهائه۔

از کثرت ضحک و خندہ ذلت و سبکی ہا میشود و از کذب و دروغ آبروئے انسان ضائع میشود۔

كن بالمعروف آمرًا وعن المنكر ناهيًا ولمن قطعك واصلًا ولمن حرمك معطيًا۔

اختیار ساز امر بہ نیکیہا و مانع باش از بدیہا و صلہ رحم بجا آر برائے کسیکہ قطع رحم از تو ساختہ و بدہ کسے را کہ ترا از عطائے خود محروم داشتہ۔

كن عفوًا في قدرتك جوادًا في عسرتك موثرًا مع فاقتك تكمل لك الفضائل۔

عفو تقصیر مع القدرۃ وجود و کرم در عسرت و ایثار در فاقہ و مصیبت موجب تکمیل مراتب فضیلت است۔

كذب السّفير يولد الفساد ويفوت المراد۔

سفارت دروغ گو باعث فتنہ و فساد و سبب فوت مراد۔

كثرة المزاح يذهب البهاء ويوجب الشحناء۔

زیادتی مزاح باعث بی آبروی و ذلّت و موجب عداوت و خصومت۔

كل شيئ يميل الى اصله كل شيئ ينفر من ضدّه۔

ہر چیز را باصل و مثل خود رغبت و از غیر و نا جنس نفرت۔

کم من وضیع رفعہ حسن خلقہ کم من رفیع وضعہ قبح خلقہ

بسا کمینگان از حسن اخلاق بزرگ و جلیل و اکثر بلند قدران از خصائل بد خوار و ذلیل

کن عاقلاً فی امر دینک جاهلاً فی امر دنیاک۔

می باید ترا عقل و ہوشیاری در امور عقبا و جہل و سفاہت در کارہائے دنیا۔

کن حلیماً فی الغضب صبوراً فی الرھب۔

سزاوار است حلم و بردباری وقت غیظ و غضب و صبر و شکیبائی ہنگام خوف و تعب

باب اللام

لیس من عادۃ الکرام تاخیر الانعام لیس من شیم الکرام

تعجیل الانتقام۔

کریمان بخشش و انعام تاخیر نسازند و در عوض خواستن از گنہگاران تعجیل جائز ندارند۔ صرف اینمقولہ در محامد سلطانی زیبا و درج آن در کتاب مجموعہ محاسن حقرانی خوشنما۔ الحق درگذشتن از انتقام و عطاہائے بخشش و انعام خاصۂ ذات بندگان عالیمقام است۔

لن یسبقک الی رزقک طالب لن یغلبک علی ما قدر لک غالب

طالبی بر رزق و روزی تو دست سبقت نیابد و غالبی بتقدیر ترا چیرہ دستی نیابد

لاتنظر الی من فوقک وانظر الی من دونک

از خود بہتر و برتر را نظر کردن نشاید بلکہ بحال کمتران نگریستن باید۔

لکل کبدٍ حرقۃ لکل جسمٍ فرقۃ۔

ہر جگر را درد نیا سوزیست و ہر جمعیت را افتراق روزیست۔

لکلّ ھم فرج لکلّ ضیق مخرج۔

انجام ہر غم واندوہ رفاہ و فلاح است و مآل مضایق خروج و نجاح۔

لکل امرء فی مالہ شر یکان الوارث والحوادث۔

در مال ہر مردم دو شریک است یکی حوادث زمانہ و دیگرے وارث دیگانہ۔

لا تفرح بالغناء والرخاء ولا تغتم بالفقر والبلاء فان

الذھب یجرب بالنار والمومن یجرب بالبلاء۔

فرخناکی از ثروت وغنا نباید و درد و الم بفقر وغنا شاید ہچنانکہ امتحان طلا مخصص

بنار است۔ ابتلائے مومن در بلاہائے سخت و ناگوار۔

لا تستصغرنّ عدوا وان ضعف۔

دشمن را کمتر شمردن نباید اگرچہ ظاہرش حقیر نماید۔ چنانکہ گفتہ اند ع

دشمن نتواں حقیر وبیچارہ شمرد

لم یوفق من استحسن القبیح واعرض عن قول النصیح

موفق نیست کسیکہ نیک دانست فعل قبیح را و لایق اعراض شمرد قول نصیح را۔

لیس فی سرف شرف لیس فی اقتصاد تلف۔

نیست در اسراف مال بزرگی و فضیلت و نیست در میانہ روی تلف و نقصان از روئے

شریعت۔

لکل مقام مقال لکل امر مآل۔

مناسب ہر مقام کلامے۔ و برائے ہر چیز انجامے۔

للاحمق مع كل قول يمين لرسل الله في كل حكم تبيين

قسم خوردن بر کلام کار سفہا و دلیل انگیختن بہر حکم طریقۂ انبیاء است۔

لا تشرکن فی رائك جبانا یضعفك عن الامر و یعظم علیك

ما لیس بعظیم

مرد کم ہمت و جرأت را بمشورت گرفتن نباید کہ ارادہ را ضعیف سازد و امر ضعیف را عظیم و بزرگ نماید۔

لیکن سمیرك القرآن لیکن سجیات السخاء والاحسان

بہترین قصص و حکایات قرآنست و عمدہ ترین خصائل و عادات احسان۔

لا تشاور عدوك واسترخبرك۔

از دشمن صلاح جستن نباید بلکہ پوشیدن راز ہا شاید۔

لکل شئ حلیۃ و حلیۃ المنطق الصدق۔

برائے ہر شئ زیوری باید و زیور کلام راستی خوش نماید۔

لا تخف الا ذنبك لا ترج الا ربك۔

خوف نباید مگر از افعال ذمیم و امید نشاید مگر از خداوند رحیم۔

لسانك ان امسکتہ نجاك وان اطلقتہ اراداك۔

زبان از سخن بستن امانست از لغزش و خطا و بی محابا سخن زدن موجب ہلاکت است و استہزاء۔

لم یوفق من بخل علی نفسہ بخیرہ و خلف مالہ لغیرہ

توفیق بر داشتہ شود کسیکہ بخشش خیر و نیکیہا بنفس خویش رساند و مال عطاء و نیاورد بیش

جہت بیگانہ و غیر باقی ماند۔

لم یتحل بالقناعۃ من لم یکتف بیسیر ما وجد لم یتحل بالعفۃ من اشتھی ما لا یجد۔

قناعت ندارد کسیکہ اکتفا نساخت بقلیل و یسیر و صاحب عفت نیست آنکہ خواہش کرد بچیزیکہ حصولش دشوار و عسیر است۔

لیس ثواب عند اللہ سبحانہ اعظم من ثواب السلطان العادل والرجل المحسن۔

نیست ثوابے عظیم تر پیش خداوند رحیم از ثواب عدالت سلاطین و عطاء و احسان کریم

لکل شئی زکوۃ وزکوۃ العقل احتمال الجھال۔

ہر شئی جہت حفظ و سلامتش زکوتی مقرر است و زکوۃ عقل سلیم تحمل کلام جاہل بے خبر است

لکل شئی فضیلۃ وفضیلۃ الکرام اصطناع المعروف

برائے ہر شئی بزرگی و فضیلت است و فضیلت کریمان حسن سلوک با مردمان۔

لا تشرب السم اتکالا علی ما عندہ من التریاق۔

آشامیدن زہر و سموم نباید اگرچہ دفع آن بوجود تریاق بیقین نماید۔

لیس لمتوکل عناء لیس لحریص غناء۔

متوکل را فقر و عنا و حریص را ثروت و غنا نباشد۔

لیس بحکیم من طلب حاجتہ غیر کریم۔

نصیبی از حکمت و خرد و بر نداشت کسیکہ حاجت خود را از غیر کریم طلب داشت

لیس الملق من خلق الانبیاء لیس الحسد من خلق الاتقیاء

تملق وچاپلوسی از عادت انبیا و بغض وحسد از خصلت اتقیا نباشد۔

لو ان الموت یشتری لاشتراہ الاغنیاء۔

اگر موت وفنا از اشتراء و ابتیاع بملک و اختیار کسی میرفت هر آئینه می خریدند آنرا اغنیا و برنمیداشتند اقامت از دنیا۔

لو جرت الارزاق بالالباب لم تعش البهائم والحمقی۔

اگر رزق و روزیها بارباب خرد مختص بودے بهیمه و بیدانش را زندگانی صورت نه نمودے ؎

اگر روزی بدانش برفزودے　　　ز نادان تنگتر روزی نبودے

لو یعلم المصلی ما یغشاہ من رحمۃ اللہ لما رفع راسه من السجود

رحمت خدا که برگرد نمازگذار باشد اگر نمازگذار آنرا بداند سر از سجود برداشتنش ناگوار باشد۔

لن ینجو من الموت غنی لکثرۃ ماله لن یسلم من الموت

فقیر لاقلاله۔

زرداری اغنیا و بی زری فقرا موجب سلامت از موت و سبب امان از فوت نباشد۔

لو بقیت الدنیا علی احد لم تصل الی من هی فی یدایه۔

اگر دنیا مختص برائے یک کس بودے حاکے که امروز است چسان حکومت فرمودے۔

باب المیم

من کثرت نعم اللہ علیہ کثرت حوائج الناس الیہ۔

کسیکہ مورد نعمتہائے الٰہی است محتاج الیہ حوائج ناتناہی است ازینجاست کہ ذات قدسی صفات سلاطین نامدار و بادشاہان والاتبار کہ سایۂ پروردگار است مرجع مہام امور اہل روزگار می باشد۔

من رضی بالقضاء طاب عیشہ من تحلّی بالحلم سکن طیشہ

کسیکہ بقضائے الٰہی راضی گردید خوش گزرانید زندگانی و عیش را و کسیکہ زیور حلم و صبر پوشید خموش کرد آتش غضب و طیش را۔

من قبل النصیحۃ امن من الفضیحۃ

کسیکہ قبول ساخت نصیحت۔ رستگاری یافت از فضیحت۔

من تعزّز باللہ لم یذلہ السلطان و من اعتصم باللہ لم یضرّہ الشیطان۔

خواستگاران عزت از درگاہ پروردگار مصئون اند از ذلیل ساختن سلاطین نامدار و عصمت طلبان از حضرت خداوند رحیم محفوظ انداز اضرار شیطان رجیم۔

مالابن آدم وللفخر اولہ نطفۃ اخرہ جیفۃ لایرزق نفسہ ولایدفع حتفہ۔

بر فخر و مباہات ابن آدم خاک است کہ ابتدائش نطفۂ نجس و انتہایش میتۂ ناپاک نفس خویش را بفکرہا روزی نرساند و دفع موت از تدبیرہا نتواند۔

من قبض یدہ مخافۃ الفقر فقد تعجل الفقر۔

کسیکہ دست کشید از جود و کرم بنا بر حفظ دینار و درم۔ رخ داد بفقر و عنا و بر تافت از و روئے غنا چہ امساک مال باعث عجلت زوال و سبب فنائے مالست۔

من حفر بئر الاخیہ فقد وقع فیہ۔

کسیکہ برائے ہلاک برادر مومن چاہ میکند خودش اندران می افتد چنانکہ ترجمہ این مثال عجمیان میگویند۔ چاہ کندہ را چاہ درپیش۔

من استبد برائہ فقد ضل وھلک۔

کسیکہ اصرار بر عقل درائے خویش دارد پیوستہ مضرت و ہلاک خویش میخواہد۔

من کثر ضحکہ قلت ھیبتہ۔

کسیکہ خندہ بسیار آرد رعب و سطوت ندارد۔

من عرف اللہ کملت معرفتہ ومن خاف اللہ قلت مخافتہ

کسیکہ شناخت خدا را در مرتبہ عرفان وحید کامل است و کسیکہ ترسید از خدا ایمنی از خوف جہاں باو حاصل۔

من نصحک اشفق علیک ومن وعظک احسن الیک۔

ناصحِ تو شفیق و مہربانست و واعظ تو سالکِ طریق احسان۔

من دنت ھمتہ فلا تصحبہ۔

مصاحبت با شخص کم ہمت نباید کہ ہمت را پست نماید۔

معاداۃ الرّجال من شیم الجہال مدارۃ الرّجال من افضل الافعال۔

دشمنی ہا با مردم طریقۂ جہال و خلق و تواضع بہترین افعال است۔

من عفّ خفّ عند اللہ وزرہ وعظم عند اللہ قدرہ

کسیکہ عفت شعار خود دارد سبک میباشد از روے گناہ و بزرگ و عظیم است پیش خدا از روے مرتبہ وجاہ۔

من صور الموت بین عینیہ ھان امر الدنیا علیہ۔

کسی راکہ اجل پیش نظر است امور دنیا در چشمش حقیر تر است۔

من ظلم نفسہ کان لغیرہ اظلم من اشتغل لغیر المہمّ ضیع الاھم۔

کسیکہ بر نفس خویش ظلمہا نماید بر دیگران ظلم شدید از و بظہور آید و اشتغال با مور غیر ضروری و لہویات باز دارندہ از ضرور و واجبات است۔

من کتم مکنون دائہ عجز طبیبہ عن شفاءہ۔

کسیکہ مرض باطنش مخفی ماند طبیب بیچارہ علاجش حیران تواند۔

من خان سلطانہ بطل امانہ۔

خیانت در امور شاہی کردن امان و عافیت خود تلف نمودن ست۔

من کثر احسانہ کثر خدمہ واعوانہ۔

کسیکہ دست عطا و احسانش دراز است اعوان و مددگارش دمساز۔

من وقف عند قدرہ اکرمہ الناس من تعدی حدہ اھانہ الناس۔

کسیکہ موافق قدر و مرتبہ خود کارساز خلق خدا باکرامش پردازد و آنکہ از حدّ مرتبہ

خویش پاکیزہ از دناءت و خواری در نظر مردم دار۔

ما اقرب الدنیا من الذھاب والشیب من الشباب

دنیا بگذشتن قریب و جوانی بہ پیری نزدیک۔

مرارۃ الیاس خیر من التضرع الی الناس۔

تلخی ہائے یاس و حرمان بہتر از التجا بردن باین و آن۔

ما افسد الامل للعمل ما اقطع الاجل للامل۔

آرزوہائے دنیا در عمل خیر چہ رخنہ ہا اندازد و قرب موت در قطع امید چہ فتنہ ہا برپا سازد

ما احسن العفو مع الاقتدار ما اقبح العقوبۃ مع الاعتذار

چہ نیکو است عفو در زمان اختیار و قدرت و چہ بد تر است عقوبت ہنگام معذرت

ما اقبح بالانسان باطنا علیلا و ظاھرا جمیلا۔

چہ بد تر است انسانی کہ باطنش بمرض عصیان بیماید۔ و ظاہرش بصلاح و تقوی نیکی کردار باشد۔

ما احسن بالانسان ان لا یشتھی ما لا ینبغی۔

چہ نیکو تر است آنکہ صبر نماید بگم شدن مطلوب و چہ نیکو تر است کسیکہ طلبگاری نہ نماید با مر نا محبوب۔

ما اکل تدراح و ما اطعم متدفاح۔

خود خوردن راحت نفس خویش خواستن و خورانیدن غیر نشر فیضان خود ساختن است

ما لا ینبغی ان تفعلہ فی الجھر لا تفعلہ فی السر۔

فعلیکہ اظہار و اعلانش ناسزا است ترک در کتمان و اخفاہم زیبا است۔

ما عمرت البلدان بمثل العدل ما حصنت الاعراض بمثل البذل۔

چہ آباد ان مینماید شہرہا از انصاف و عدالت و چہ محفوظ مینماید آبروہا از جود و سخاوت

ما اهدم التوبة لعظيم الجرم۔

توبۂ مردم گناہگار منہدم سازبنائے جرایم کبار است۔

ما افتقر من ملك فهما وما مات حتى احيى علماً۔

کسیکہ عقل و خرد مملوک اوست فقرش در نگیرد و کسیکہ علوم را بکسب و اکتساب زندہ سازد گاہے نمیرد۔

ما احسن بالانسان ان يقنع بالقليل ويجود بالجزيل

چہ نیکوترین صفتہا است قناعت بر قلیل و داد و دہش بعطیۂ جزیل

ما فرار الكرام من الحمام كفرارهم من البخيل ومفارقة اللئام

کریم از موت و فنائی خود نا اندیشد چندانکہ از صحبت بخیل و لئیم گریزد۔

ما من شيئ اخلب لقلب انسان من لسان ولا اخدع لنفس من شيطان۔

در زندہ و لہائے انسان زیادہ از زبان نیست و فریب دہندۂ نفسہا بالاتر از شیطان نیست

من لم ينتفع بنفسه لم ينتفع به الناس۔

کسیکہ فائدہ رسان نفس خویش نباشد نفع دیگران از و چگونہ بظہور آید۔

ما اكثر الاخوان عند الجفان واقلهم عند حادثات الزمان۔

بسیار و فراوان باشند خویش و برادر و قتیکه دیگ ہا بطبخ درآید و نایاب بیشوند عزیز و اقارب وقتیکه بلاہا برسر آید۔

من یبذل برہ انتشر ذکرہ۔

کسیکه طریق عطا و احسان یاد داشت لوائے نیکنامی برافراشت۔

من اسرع الجواب لم یدرک الصّواب۔

سُرعت در جواب برگرداند از راہِ صواب۔

من شاور ذوی النہی و الالباب فاز بالنجح والصّواب۔

مشاورت با اربابِ عقل و آداب میرساند بحلّ کار و راہ صواب۔

من وجہ رغبته الیک وجب المعونة علیک۔

کسیکه بسوے تو راغب است اعانتش بر تو واجب۔

من بسط یدہ بالانعام حصّن نعمته بالانضرام۔

کشادن دست انعام از روئے ہمّت باعثِ فراوانیٔ دولت و نعمت است۔

من الواجب علی الفقیر ان لا یبذل من غیر اضطرار سوالہ من الواجب علی ذی الجاہ ان یبذل له لطالبه۔

فقیر را سوال نمودن در غیر عالم یاس و اضطرار ناسزاوار است و اربابِ جاہ و غنا را انجاحِ مرام سائلین درکار۔

ما اقرب النقمة من الظّلوم ما اقرب النصرۃ من المظلوم

بسیار قریب است عذاب الٰہی از ظالم ستمگار و نہایت نزدیک است نصرتِ خدا از مظلوم ناچار۔

من کفارات الذنوب العظام اغاثة الملهوف من افضل

المکارم تحمل المغارم واقراء الضیوف۔

از کفارہائے گناہانِ کبیرہ فریاد رسی مظلوم وملہوف است و بزرگترین بزرگیہا ادا نمودن

قرض ناداران وخواندن مہمان وضیوف۔

من عذاب لسانه کثر اخوانه۔

کسی راکہ شیرین زبانی باختیار است اعوان واخوانش بسیار است۔

من قنع برائه هلك من استشار العاقل ملك۔

کسیکہ اکتفا نمود بعقل وفہمِ خویش در آخرت ندامت وپشیمانیہا دید وکسیکہ مشورت کرد

با عاقل بمطلب ومرام فائز گردید۔

من غنی عن التجارب عمی عن العواقب من راقب العواقب

سلم من النوائب۔

کسیکہ امتحان بگردش روزگار نساخت از انجام کار نابیناست وکسیکہ عاقبت اندیشی

نمود محفوظ از مصیبت وبلا است۔

من سل سیف العدوان سلب عز السلطان من حرم

السائل مع القدرة عوقب بالحرمان۔

کسیکہ تیغ ظلم برآہیخت خون مملکت وسلطنت خود ریخت وکسیکہ سائل را محروم داشت

انجامش خود حرمان ونقصان برداشت۔

من طلب خدمة السلطان بغیر الادب خرج من السلامة

الی العطب۔

کسیکہ در خدمتِ سلطان حدِ ادب ندید از محلِ سلامت بجائے ہلاکت رسید۔

من دلائل العقل النطق بالصّواب من برهان الفضل صائب الجواب۔

دلیلِ عقل تکلم براستی وصواب ست ودلیلِ بزرگی وارسیدن بجواب۔

من اعظم مصائب الاخیار حاجتہم الی مداراۃ الاشرار

اعظم مصیبتہا جہتِ نیکان حاجت افتادن بتواضع ومدارات بدان۔

ماندم من استخار ماضلّ من استشار۔

کسیکہ طلب خیر سازد از ندامت وارہد وآنکہ مشورہ جوید بہ گمراہی نہ رسد۔

باب النّون

نکیہ الجواب من نکیہ الخطاب۔

اگر درشت ونا ملایم خطابست سخت ودشوار برایش جواب ست۔

نعم زاد المعاد الاحسان الی العباد۔

بہترین توشۂ معاد احسان وکرم نسبت عباد۔

نعم الجہال کروضۃ علی مزبلۃ۔

نعمتِ جاہل مانند گلشنی است بر مزابل۔

نال الغنا من رضی بالقضاء ونال المنی من عمل لدار البقاء

استغناء یافت ہر کہ راہِ رضائے الٰہی بپیمود وبہ تمنّا ہا رسید ہر کہ عمل بنابر آخرت نمود۔

باب الواو

وجدت الحلم والاحتمال انصرلی من شجعان الرّجال

تحمل و برداشت کلام سخت و دشوار بهترین یاری کنندگان ست از دلیران روزگار

وقار الشیب احب الیّ من نضارة الشباب

متانت و وقار پیرانه سالی محبوب تر است از نضارت و تازگی جوانی۔

وعد الکریم نقد و تعجیل وعد اللئیم تسویف و تعلیل

کریم با یفائے وعده عجلتها سازد و لئیم وعده امروز را بفردا اندازد۔

وقّروا کبارکم یوقر کم صغارکم۔

بزرگ داشت بزرگان ساختن توقیر خویش از خردان خواستن است۔

وفور العرض بابتذال المال۔

تکمیل مراتب و عزت از بخشش و همت است۔

باب الهاء

هلک من ما یعرف قدره ولم یجز مقداره

مبتلائے هلاکت است کسیکه مرتبۂ خویش را نشناخت و شان و وقار خویشتن را حفاظت نساخت۔

هلک فیّ رجلان محب غال و مبغض قال۔

دریافتند ہلاکت را در باب من دو کس یکی دوست من کہ غلو نماید و دیگر دشمنم کہ
قلاوت ازو آید۔

هیهات ان یفوت الموت من طلب ویعجزمنه من هرب

حسرت وافسوس براین دوامر یکسانست در نگرفتن موت کسی را کہ جوینده وطالب است
وتاخیر نمودن موت جہت کسیکہ گریزنده وہارب است۔

هواك اعدی علیك من کل عدو فاغلبه والا اهلکك

نفس تو غالب ترین دشمنانست تا بر وغلبہ نیابی موجب ہلاکت وخسرانست۔

هلك من رضی عن نفسه ووثق بما تسوله له۔

ہلاک گردید کسیکہ خود را برضائے نفس خویش انداخت واعتماد بر فریب دہی او ساخت

باب الیاء

یبلغ الصادق بصدقه ما لا یبلغه الکاذب باحتیاله

درست وراست گو از صدق خویش مطلبی دریابد کہ کاذب و دروغ گو را از حیلہ سازی
بحصول نہ انجامد۔

ینبغی ان تکون افعال الرجل احسن من اقواله ولا
تکون اقواله احسن من افعاله۔

باید کہ افعالِ مردم بہتر باشد از اقوال نہ اینکہ اقوالش بہتر باشد از افعال۔

یمتحن الرجل بفعله لا بقوله۔

آزمایش مردم از فعل و کردار است نہ از قول و گفتار۔

یطلبك رزقك اشد من طلبك له فاجمل فی طلبه -

طلب نمودن رزق وروزی ترا زیاده از آنست که تو تلاش آن نمائی پس مناسبست که طلب و تلاش آن بنا بر حفظ آبرو و اہتمام کمتر فرمائی -

یعجبنی ان یکون الرّجل حسن الورع متنزّهًا عن الطمع کثیر الاحسان قلیل الامتنان -

خوش می آید مرا کسیکه صاحب زہد و ورع باشد و حرص طمع ندارد و احسان بسیار کند و منّت کمتر نهد -

(تمت)

IN MEMORY OF
Moh. MAJID ALI MAHVI, B.A.
[illegible]
PRESENTED TO
MUSLIM UNIVERSITY
BY HIS SON
Rashid Ahmed, M. A. LL. B. (Alig)
(Retrd. Sessions Ju

۲۷۴۲